

Stanisław Liszewski
Uniwersytet Łódzki
Instytut Geografii Miast i Turyzmu

Geografia turystyki w Polsce i jej wkład w rozwój nauk o turystyce

Wprowadzenie

Siedemdziesięciolecie powołania w Polsce pierwszej instytucji naukowo-dydaktycznej, działającej w Uniwersytecie Jagiellońskim, zajmującej się turystyką (Studium Turyzmu UJ) jest dobrą okazją do uznania tego faktu za formalne powstanie w naszym kraju nowej subdyscypliny nauk geograficznych, jaką jest geografia turystyki. Założyciel i organizator tego studium, profesor Stanisław Leszczycki jest autorem pierwszej definicji turystyki, a także geografii turystyki, którą postrzegał jako wiedzę aplikacyjną niezbędną dla rozwijającej się gospodarki turystycznej (Jackowski red. 1992).

Po krótkim, bo przerwanych II wojną światową, bardzo owocnym okresie działalności wspomnianego Studium, ponowny rozwój geografii turystyki w Polsce nastąpił praktycznie dopiero w latach siedemdziesiątych XX w., a bardzo ważną cezurą dla rozwoju badań, ale również kształcenia akademickiego w tym zakresie, było opublikowanie pracy *Podstawy geografii turystyki* (Warszyńska, Jackowski 1978). Od tego samego okresu geografowie turystyki w Polsce dość regularnie monitorują swój dorobek naukowy, co znalazło wyraz w kilku już opracowaniach (Jackowski 1974; Warszyńska 1984, 1992, 1999; Liszewski 1987, 1992, 2005; Dziegieć, Liszewski 2002).

Te liczne i często ukazujące się prace podsumowujące kolejne etapy rozwoju i wytyczające nowe kierunki badań geografii turystyki, zwalniają autora z obowiązku przedstawiania jeszcze raz rozwoju i dorobku naukowego tej subdyscypliny. Aby jednak można było ocenić wkład geografii turystyki w rozwój nauk o turystyce, co jest celem tego opracowania, autor postanowił przedstawić dotychczasowy dorobek naukowy tej subdyscypliny wyłącznie w oparciu o analizę prac habilitacyjnych i doktorskich, które zostały obronione (do lipca 2006 r.) na kierunkach geograficznych w Polsce i tematycznie związane są z geografiami turystyki.

Przyjęcie takiego założenia zubaża oczywiście dotychczasowy dorobek tej subdyscypliny, ale jednocześnie pokazuje trendy badań nad turystyką powszechnie zaakceptowane przez środowisko polskich geografów (prace te zostały przyjęte przez rady wydziałów czy rady naukowe instytutów, w których zasiadają przedstawiciele wszystkich uprawianych w Polsce specjalizacji geograficznych).

Główne kierunki badań geografii turystyki w Polsce w świetle tematyki prac habilitacyjnych i doktorskich

Tematyka prac habilitacyjnych

Przyjmując ustawowe wymagania, z których wynika, że praca habilitacyjna powinna wnosić nowe wartości teoretyczne i poznawcze do dyscypliny naukowej, którą reprezentuje, zasadną staje się bliższa analiza tematyki, której poświęcone były prace habilitacyjne, zaliczone arbitralnie przez autora do geografii turystyki.

W okresie ostatnich ponad 30 lat (1974–2006) powstało w Polsce 18 prac habilitacyjnych, które przez oceniające gremia zostały przyjęte i uznane za prace geograficzne, a ich treść, jak również dorobek naukowy ich autorów pozwala zaklasyfikować je do subdyscypliny – geografii turystyki. Analizując powstawanie tych prac w czasie łatwo dostrzec pewien niepokojący trend. W latach siedemdziesiątych powstały tylko dwie prace (Rogalewski 1972, Warszzyńska 1974), w następnym dziesięcioleciu obroniono cztery prace habilitacyjne, a w latach 1990–2000 najwięcej, bo aż 12. Niestety, mimo że rok 2006 zbliża się ku końcowi, to w wieku XXI nie obroniono w polskich placówkach geograficznych ani jednej nowej pracy habilitacyjnej z geografii turystyki. Jest to zjawisko bardzo niepokojące.

Wszystkie prace habilitacyjne zostały opublikowane, co znacznie ułatwia dostęp do zawartych w nich treści i umożliwia analizę podejmowanych w pracach tematyk.

Zdaniem autora, analizując treści prac habilitacyjnych, można je zaklasyfikować do pięciu grup tematycznych.

Pierwsza grupa to **prace o charakterze metodologiczno-metodycznym**, w których dominują rozważania teoretyczne. Można tu zaliczyć prace: pierwszą pracę habilitacyjną z geografii turystyki Rogalewskiego (1972) poświęconą podstawom gospodarki przestrzennej w turystyce, Krzymowskiej-Kostrowickiej (1980) po-

święconą terytorialnemu systemowi rekreacyjnemu, Wojciechowskiego (1986) o problemach percepcji i ocenie estetycznej krajobrazu, Matczaka (1992), który zaprezentował studium metodologiczne poświęcone modelowi badań ruchu turystycznego oraz Kowalczyk Al. (1992) o krajobrazie multisensorycznym. Jak wynika z tego przeglądu prac habilitacyjnych dorobek metodologiczny polskich geografów turystyki jest dość skromny i w ograniczonym stopniu zmierza do budowy podstaw teoretycznych kompleksowo rozumianej nauki (czy nauk) o turystyce. Geografowie cytowanymi tu pracami wnieśli swój wkład w teorię turystyki w zakresie ujęcia systemowego, modelu ruchu turystycznego oraz percepcji krajobrazu.

Do drugiej grupy zaliczono te prace, których autorzy podejmowali **problematykę środowiska naturalnego** (przyrodniczego), ich roli i znaczenia w rozwoju turystyki. Warto tu zasygnalizować, że część badaczy turystyki wywodzących się z innych dziedzin i dyscyplin naukowych (np. ekonomiści, socjologowie) powszechnie identyfikują badania geografów niemal wyłącznie ze środowiskiem przyrodniczym w turystyce. Prace habilitacyjne geografów dotyczyły głównie metod oceny zasobów, walorów czy atrakcyjności środowiska przyrodniczego dla potrzeb turystyki (Warszyńska 1974, Sołowiej 1993), syntez krajobrazowych (Pietrzak 1998), a także problemów rozwoju turystyki zrównoważonej (Iwicki 1998).

O ile w pracach tych geografowie dopracowali się interesującej metodologii i oceny zasobów środowiska naturalnego dla potrzeb turystyki, to ich aktywność w promowaniu tych metod i konsekwencja w ich praktycznym stosowaniu, jest już mniej skuteczna. Dobrze się stało, że w kręgu zainteresowań badawczych geografów, na poziomie pracy habilitacyjnej znalazła się również problematyka turystyki zrównoważonej, wydaje się jednak, że podstawy metodologiczne tej formy turystyki nie są jeszcze do końca wypracowane, a metody badawcze wymagają zintegrowanego wysiłku naukowców wywodzących się z różnych dziedzin i dyscyplin naukowych. Należy dążyć do tego, aby to właśnie geografowie byli inicjatorami i promotorami tych badań.

Pewien niepokój może budzić fakt małej aktywności geografów na poziomie badań teoretycznych i metodycznych, nad aktywnie rozwijającą się w praktyce tzw. „geoturystyką”. Należy spodziewać się, że nieobecność na tym polu badawczym geografów szybko zostanie zastąpiona przez innych przedstawicieli nauk o Ziemi.

Analiza dotychczas wykonanych prac habilitacyjnych zdaje się wskazywać, że większe zainteresowania badawcze przejawiali geografowie w zakresie **przestrzennych aspektów zjawisk turystycznych** i ich skutków. Potwierdzeniem tego może być fakt powstania aż czterech prac habilitacyjnych dotyczących ekspansji działalności turystycznej na tereny wiejskie (Kurek 1990, Drzewiecki 1992, Kowalczyk 1994, Dziegieć 1995). Prace te poświęcone były głównie identyfikacji procesów, jakie zachodzą na obszarach wiejskich i dały podstawy do ogólniejszej koncepcji wiejskiej przestrzeni turystycznej czy rekreacyjnej, a także szczegółowo zidentyfikowały proces urbanizacji turystycznej i wprowadziły do geografii nową terminologię.

W kręgu badań przestrzennych aspektów działalności turystycznej znalazły się również prace dotyczące typologii funkcjonalnej miejscowości turystycznych

(Jackowski 1981) czy badanie diagnostyczne uzdrowisk (Groch 1991). Autorzy wymienionych prac poprzez zaadaptowanie do badań nad turystyką metod ścisłych (metoda analizy czynnikowej, metoda dendrogramu, metody taksonomiczne i inne) udostępnili te narzędzia badawcze i spopularyzowali je wśród geografów turystyki.

Badania przestrzennych aspektów zjawisk turystycznych w pracach habilitacyjnych wykazały się największą dynamiką i aktualnością podejmowanych problemów, co dobrze rokuje na przyszłość.

Czwarta dająca się wydzielić grupa prac habilitacyjnych obejmuje **analizy regionalne**. W Polsce obroniono dwie takie prace, jedna dotyczyła stymulant i barier w rozwoju turystyki w polskiej strefie nadbałtyckiej (Szwichtenberg 1991), druga tendencji w zagospodarowaniu turystycznym ZSRR (Pirożnik 1992). Znamienne, iż mimo wieloletnich dyskusji na temat podstaw regionalizacji i koncepcji regionu, jakie z przerwami toczyły się w polskiej geografii przez ostatnie 60 lat, geografowie turystyki w niewielkim stopniu podjęli badania regionalne na poziomie teoretyczno-metodologicznym w pracach na stopnie naukowe.

Do odrębnej grupy zaliczyliśmy tu pracę habilitacyjną J. Wyrzykowskiego (1986), której tematyka obejmuje dwa zagadnienia: urlopowe migracje turystyczne oraz uwarunkowania geograficzne ich rozwoju. Z teoretycznego punktu widzenia skłonny jestem zaliczyć tę pracę do **studiów nad geografiami czasu wolnego**, które moim zdaniem zupełnie niesłusznie są zaniechywane przez geografów.

Dokonywany przegląd tematyki podejmowanej w 18 analizowanych pracach habilitacyjnych z zakresu geografii turystyki skłania do smutnych refleksji. Wprawdzie rozwój ilościowy liczony pracami habilitacyjnymi, zwłaszcza w ostatniej ćwiartce XX w., był znaczący, to nie wydaje się, aby geografia turystyki była bliska wykreowania się na samodzielną subdyscyplinę nauk geograficznych, a tym samym bardziej wyraźnie zaznaczyć swoje miejsce wśród nauk o turystyce. Nie udało się wygenerować wyraźnego, akceptowanego przez większość przedmiotu badań geografii turystyki, a stosowane metody badawcze mają głównie charakter adaptacji metod zaczerpniętych z różnych nauk nie tylko geograficznych. Ta wielorakość metod badawczych moim zdaniem powinna być uznana za objaw pozytywny o ile ich stosowanie pozwala na rozwiązanie podejmowanych problemów badawczych. Najmocniejszą stroną geografii turystyki jest natomiast podejmowanie problemów naukowych występujących na pograniczu różnych dyscyplin naukowych (przyrodniczych, społecznych, ekonomicznych). W oparciu o omawiane tu prace habilitacyjne trudno jednak stwierdzić, z jakim skutkiem rozwiązywane są te problemy naukowe. Wydaje się, że obecny stan rozwoju geografii turystyki, a zwłaszcza brak wyraźnie sprecyzowanego przedmiotu badań ma „podłoże genetyczne”. Pod określeniem tym kryje się „naukowe pochodzenie” autorów prac habilitacyjnych. Z tego punktu widzenia autorów prac można podzielić na trzy grupy:

– grupa, która doktoryzowała się w zakresie geografii fizycznej, a pracę habilitacyjną przygotowała z geografii turystyki,

- grupa, która doktoryzowała się w zakresie geografii społeczno-ekonomicznej, a pracę habilitacyjną przygotowała z geografii turystyki,
- grupa, która zarówno doktorat, jak i habilitację realizowała z geografii turystyki.

Ta różnorodność „korzeni geograficznych” geografów turystyki powoduje różny ogląd problematyki turystycznej, a co zatem idzie utrudnia „wydyskutowanie” wspólnego przedmiotu badań (podobnie jak w całej geografii). Z drugiej jednak strony, to różne spojrzenie powoduje pewną uniwersalność badań podejmowanych w ramach geografii turystyki.

Wpływ czasu i wykształcenie młodych geografów, którzy doktoraty uzyskali z problematyki turystycznej zapewne zmieni obecny stan. Czy doprowadzi on do większej integracji teoretycznej i metodycznej geografii turystyki, pokaże czas. Podstawą prognozowania może być tu tematyka obronionych w Polsce prac doktorskich zaliczonych do geografii turystyki.

Tematyka prac doktorskich

Analiza tematyki prac doktorskich z zakresu geografii turystyki napotyka na przeszkody formalne polegające na braku ogólnie dostępnych wykazów tych prac obronionych po II wojnie światowej. Dodatkowo wiadomo, że prace, które można zaliczyć tematycznie do geografii turystyki były przygotowywane i broniące przez geografów pracujących również na uczelniach i wydziałach, na których nie ma kierunków geograficznych. Wszystkie te utrudnienia spowodowały, że zgromadzony materiał obejmujący 54 prace doktorskie nie można uznać za kompletny, ale tylko zbliżony do pełnej liczby (autor szacuje, że ogólna liczba prac doktorskich geografów turystyki obronionych w latach 1946-2006 oscyluje około 60).

Rozkład czasowy powstawania prac doktorskich wykazuje pozytywne trendy. Doliczono się, że w okresie do 1979 r. wykonano łącznie 14 prac, w dziesięcioleciu lat osiemdziesiątych powstało 6 prac, w latach dziewięćdziesiątych 13, a od początku XXI w., czyli przez sześć ostatnich lat obroniono w Polsce 21 prac doktorskich, które można zaliczyć do geografii turystyki. Wskazuje to wyraźnie na duże zainteresowanie problematyką turystyczną wśród młodych geografów i dobrze rokuje na rozwój w przyszłości samodzielnych pracowników naukowych o tych zainteresowaniach. W okresie minionych 60 lat doktoraty z geografii turystyki powstały głównie na Uniwersytecie Jagiellońskim i Uniwersytecie Wrocławskim. Od lat osiemdziesiątych dołączył to tych polskich „mateczników” geografii turystyki Uniwersytet Łódzki. Na tych trzech uczelniach wypromowano ogółem około 80% doktorów z geografii turystyki, na dalszych miejscach pod tym względem znalazły się ośrodki: warszawski, toruński i poznański.

Tematyka rozpraw doktorskich ze względu na charakter tego rodzaju pracy naukowej jak i analizowaną ich liczbę jest znacznie bardziej rozstrzelona i znacznie

szersza niż prac habilitacyjnych. Również i w tym przypadku autor dokonał arbitralnego grupowania prac wydzielając osiem głównych grup tematycznych.

Pierwsza, najmniej liczna grupa to **prace o charakterze metodycznym**, czyli takie opracowania, w których celem było wypracowanie nowej czy zaadoptowanie wcześniej istniejącej metody badawczej, a następnie jej przetestowanie na materiale empirycznym związanym z turystyką. Wśród całego zbioru prac udało się wydzielić dwie, które spełniają przedstawione wcześniej kryterium. Pierwsza z nich dotyczy zaadoptowania metody dendrytu dla potrzeb regionalizacji turystycznej (Gadzojanis 1977), druga poświęcona jest metodom badawczym linearnych systemów penetracji rekreacyjnej i dotyczy analiz funkcjonalnych i wizualnych pieszych szlaków turystycznych (Styperek 2002). Powstanie tylko dwóch prac doktorskich poświęconych metodom badawczym potwierdza wciąż jeszcze słaby rozwój teoretyczno-metodologiczny geografii turystyki.

Drugą grupę tworzą prace, w których zajmowano się **zasobami (walorami) środowiska przyrodniczego** i przekształceniom, jakie w tym środowisku wywołuje turystyka. Łącznie doliczono się 6 prac podejmujących tę, wydawać by się mogło, główną tematykę badań turystyki wśród geografów. W pracach tych dominują oceny przydatności środowiska przyrodniczego dla różnych form turystyki, w mniejszym natomiast stopniu ich autorzy zajmują się przekształceniami czy wręcz degradacją tego środowiska przez działalność turystyczną. Z analizy tych prac wyraźnie widać brak szczegółowych badań wzajemnej interakcji poszczególnych komponentów środowiska przyrodniczego i różnych form turystyki. Zbyt mało widoczny jest tu udział badań szczegółowych geografów fizycznych, co wydaje się konieczne o ile geografowie pragną liczyć się w badaniach turystyki zrównoważonej. Zadziwia brak prac doktorskich, w których podjęto by wypracowanie metod badawczych i dokonano określenia chłonności turystycznej różnych ekosystemów, co praktycznie uniemożliwia sporządzanie poprawnych prognoz rozwoju turystyki.

Najwięcej, bo aż 11 prac zaklasyfikowano do grupy trzeciej, którą ogólnie nazwano **przestrzenią turystyczno-rekreacyjną**. Autorzy zaliczonych tu prac zajmują się przestrzenią turystyczną, definiowaną w kategoriach funkcjonalnych z dwóch punktów widzenia. W pierwszym przypadku jest to indywidualna lub grupowa przestrzeń wypoczynku wytworzona (wykreowana) przez mieszkańców miast. Przestrzeń ta powstaje jako efekt zagospodarowania czasu wolnego i jest związana z procesem migracji turystyczno-wypoczynkowych różnych grup społecznych, zawodowych, osób indywidualnych czy rodzin. Omawiane prace doktorskie poświęcone były przestrzeni wypoczynkowej (rekreacyjnej) mieszkańców Łodzi, Torunia, Wrocławia i Płocka.

Druga część prac doktorskich zaliczonych do tej grupy dotyczy zjawisk i procesów związanych z przemianami i fazami rozwoju przestrzeni turystycznej. Autorzy tych prac koncentrowali się głównie na procesach kolonizacji turystycznej obejmującej tereny wiejskie, ale również zurbanizowane, a także na przestrzeni penetracji turystycznej zwłaszcza na obszarach prawnie chronionych.

Nawiązywanie w tych pracach do teoretycznych koncepcji przestrzennych w turystyce Miosseca, Butlera, Oppermanna i innych badaczy dobrze rokuje dla rozwoju badań teoretycznych nad przestrzenią turystyczną jako przedmiotem badań geografów turystyki a może także badań nad całym zjawiskiem, jakim jest współczesna turystyka.

Kolejna grupa prac doktorskich dotyczyła kompleksowych **analiz regionalnych** działalności turystycznej. Zaliczono tu pięć prac, których autorzy prezentowali turystykę w różnych jednostkach przestrzennych zarówno administracyjnych czy politycznych (powiat limanowski, Jordania) jak również geograficznych (Podhale, Bieszczady, czy ogólnie obszary górskie). Syntezy regionalne rozwoju turystyki mają dużą wartość zarówno naukową jak i aplikacyjną, wydaje się jednak, że wciąż brakuje poważnej dyskusji na temat regionu turystycznego czy kompleksowych ujęć regionalnych, co jest zresztą słabością całej współczesnej geografii. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że analizy regionalne rozwoju turystyki są coraz częściej przedmiotem zainteresowań badawczych ekonomistów (Gołębski red. 1999).

Piątą grupę nazwano umownie **zagospodarowanie turystyczne** i zaliczono tu prace dotyczące osadnictwa turystycznego, zarówno w ujęciu genetycznym (powstanie, kształtowanie), jak i typologicznym, infrastruktury technicznej (komunikacja drogowa, szlaki turystyczne), jak również bazy noclegowej. O ile problematyka osadnictwa turystycznego i infrastruktury turystycznej może być zaliczona do tradycyjnych obszarów zainteresowań badawczych geografii turystyki, to pojęcie badań nad bazą noclegową, zwłaszcza hotelami (geografia hotelarstwa) jest wyraźnym poszerzeniem pola badawczego znajdującego się dotychczas głównie w kręgu zainteresowań nauk ekonomicznych lub nauk o zarządzaniu. Łącznie do grupy „zagospodarowanie turystyczne” zaliczono 10 prac, które powstały w różnych latach.

Prace poświęcone identyfikacji i pomiarowi **funkcji turystycznej** na określonych obszarach, w regionach czy miejscowościach tworzą kolejną grupę (łącznie osiem prac). Szczególnie interesującym obszarem dla badania tych funkcji okazały się strefy podmiejskie dużych miast (Łódź, Kraków, Trójmiasto), które od kilkadziesiąt lat bardzo wyraźnie zmieniają swoje funkcje. W pracach doktorskich badano również funkcję turystyczną wybranych pasm górskich czy górskich parków narodowych, dolin rzek, a także dużych miast. Badania geograficzne funkcji turystycznej obok aspektów ekonomicznych koncentrują się głównie na wpływie tej funkcji na charakter użytkowania ziemi (aspekt przestrzenny) oraz na fizjonomii i układach przestrzennych osadnictwa (aspekt morfologiczny).

Nowe trendy w rozwoju zainteresowań turystycznych, które przejawiają się m.in. w szybkim rozwoju **turystyki kulturowej** znalazły również swoje odbicie w pracach doktorskich (łącznie pięć prac). Geografowie turystyki podjęli badania nad walorami turystycznymi: zabytków architektury i budownictwa, kultury ludowej, skansenów oraz muzeów biograficznych. Wydaje się, że zainteresowania turystów sięgają znacznie głębiej, a wachlarz obiektów, zjawisk i wydarzeń powinien zachęcać geografów do podejmowania coraz to nowych badań zmierzających do kre-

owania w sposób naukowy kolejnych walorów. Szczególnie zastanawia brak prac doktorskich, które byłyby poświęcone miejskiej turystyce kulturowej.

W ostatniej grupie zgromadzono siedem prac doktorskich, których tematyka nie dała się włączyć do omówionych wcześniej grup (**inne prace**). Są to prace, których autorzy podejmują ważne i często pionierskie problemy badawcze, torując drogę do szerszych badań. Prace te dotyczą problematyki przestrzennej uzdrowisk, kartografii turystycznej, zarządzania przez samorządy lub grupy inicjatywne turystyką, wybranych form turystyki specjalistycznej (jeździectwo) czy wychowaniu do turystyki.

Omówiona tematyka prac doktorskich w pewnym stopniu koresponduje z przedstawioną wcześniej tematyką prac habilitacyjnych, choć, co jest zrozumiałe, jest bardziej rozdrobniona. Porównując tematykę obu grup wydzielonych prac wyraźnie daje się zaobserwować, że tematyka prac doktorskich wyprzedza prace habilitacyjne. Dotyczy to np. badań nad funkcją turystyczną, zagospodarowaniem turystycznym czy turystyką kulturową, nie mówiąc już np. o zarządzaniu turystyką. Wskazuje to na ukształtowanie się pewnej prawidłowości polegającej na tym, że prace doktorskie służą rozpoznaniu problemu badawczego i weryfikacji wyników badań empirycznych, a w pracach habilitacyjnych formułowane są uogólnienia i częściowe elementy teorii geografii turystyki.

Koncepcje i programy badawcze a tematyka prac doktorskich z geografii turystyki

Przedstawiona analiza tematyczna prac habilitacyjnych i doktorskich z zakresu geografii turystyki oczywiście nie wyczerpuje całej problematyki badawczej uprawianej w ramach tej subdyscypliny geografii, powinna jednak stanowić trzon tych badań i wpisywać się wyraźnie w główne nurty i koncepcje badawcze. Warto zatem dokonać porównania głównych problemów badawczych, jakie co pewien czas formułowane są w literaturze przez polskich geografów turystyki, z tematyką prac doktorskich realizowanych na polskich uczelniach. Dla porządku należy dodać, że zestawione w tabeli problemy badawcze pochodzą z ostatnich osiem lat, a prace doktorskie powstawały w ostatnich 35 latach.

Analiza tej tabeli prowadzi do dwóch wniosków generalnych. Pierwszy z nich dotyczy różnego oglądu i postrzegania głównych problemów badawczych geografów turystyki przez różnych autorów (w tabeli 1 zacytowano trzech autorów). Drugi, równie ważny, to ograniczenie zgodności między problemami badawczymi formułowanymi przez badaczy mających wpływ na rozwój geografii turystyki a tematyką realizowanych prac doktorskich z tego zakresu.

Wydaje się, iż priorytetem dla uprawiających obecnie w Polsce geografii turystyki jest przedyskutowanie podstaw teoretycznych tej subdyscypliny i uzgodnienie najważniejszych kierunków badań na najbliższe lata. Może to zapobiec

Tab. 1. Główne problemy badawcze geografii turystyki według różnych autorów

	Problemy badawcze – grupy tematyczne prac doktorskich	J. Warszyńska (1999)	W. Kurek (2003)	S. Liszewski (2003)	Grupy tematyczne prac doktorskich (2006)
1	Przestrzeń turystyczna	+		+	+
2	Ruch turystyczny	+		+	
3	„Turystyka zrównoważona”	+		+	
4	Turystyka w strukturze funkcjonalnej przestrzeni społeczno-gospodarczej	+			
5	Człowiek jako podmiot ruchu turystycznego	+			
6	Turystyka kulturowa		+		+
7	Rola samorządów w stymulowaniu rozwoju turystyki		+		+
8	Rozwój turystyki przygranicznej		+		
9	Rozwój turystyki na obszarach wiejskich		+	+	+
10	Degradacja środowiska przyrodniczego pod wpływem turystyki		+		+
11	Teoria i metodologia geografii turystyki			+	+
12	Analizy regionalne turystyki			+	+
13	Zagospodarowanie turystyczne			+	+
14	Funkcja turystyczna			+	+

dezintegracji, jaka istnieje od kilkadziesiąt lat w geografii (również polskiej) i być dobrym przykładem dla integracji badawczej środowiska geografów, które w odniesieniu do turystyki musi liczyć się z silną konkurencją innych dziedzin i dyscyplin naukowych aktywnie prowadzących badania nad zjawiskiem współczesnej turystyki.

Wkład geografii turystyki w rozwój nauk o turystyce w Polsce

Ta część opracowania będzie miała charakter ogólny w niewielkim tylko stopniu oparty konkretną literaturą czy badaniami. Autor, uczestnicząc od kilkadziesiąt lat w życiu naukowym związanym z badaniami zjawiska turystyki w różnej skali, prowadzonymi przez reprezentantów różnych dziedzin i dyscyplin naukowych,

wyrobił sobie własny pogląd na wkład reprezentantów różnych nauk w poznanie i badanie turystyki. Jest to zatem obraz subiektywny opierający się o obserwacje, doświadczenie i śledzenie literatury przedmiotu.

Bardzo dobrym „punktem obserwacyjnym” rozwoju badań nad turystyką w Polsce (i nie tylko) w kontekście jej interdyscyplinarności były trzy ogólnopolskie i międzynarodowe konferencje naukowe zorganizowane w ostatnich latach przez trzy różne ośrodki akademickie, w których prowadzi się badania nad turystyką. Odbyły się one: w Poznaniu w Akademii Ekonomicznej w 2003 r. (Gołębski 2003), rok później też w Poznaniu zorganizowana przez Akademię Wychowania Fizycznego (Bosiacki, Grell 2004) i w 2005 r. w Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie (Winiarski, Alejski 2005). Czynny udział w tych konferencjach był bardzo pomocny autorowi w poszukiwaniu śladów geografii turystyki we współczesnych studiach nad turystyką.

Opinie na temat roli geografii turystyki w rozwoju nauk o turystyce w Polsce chcę przedstawić odpowiadając na trzy pytania: Co geografia wniosła do badań nad turystyką? Jakie nowe pola badawcze zajmuje obecnie geografia turystyki? Z jakich badań nad turystyką geografowie są współcześnie wypierani?

Co geografia wniosła do badań nad turystyką?

Historycznie rzecz ujmując geografia dała początki naukowego zainteresowania się turystyką, głównie poprzez wiedzę o środowisku przyrodniczym, które było ważnym czynnikiem rozwoju migracji turystycznych. Dotyczy to zarówno walorów uzdrowiskowych środowiska, jak i wypoczynkowych (góry, wybrzeże morskie). Geografia dała również początek rozwojowi turystyki poznawczej, czyli współczesnego krajoznawstwa. Te dwa nurty badawcze zainicjowane przez geografów zostały tak silnie zakodowane wśród badaczy, że często identyfikuje się je dzisiaj z całą geografją turystyki wyrażając zdziwienie, że przedmiot badań geograficznych obejmuje również człowieka, jego działalność gospodarczą i społeczną, a także skutki tej działalności w środowisku przyrodniczym. Jest to głównie związane z powszechnym niezrozumieniem pojęcia środowiska geograficznego, które dla wielu geografów jest do dziś podstawowym przedmiotem badań.

Obok walorów środowiska przyrodniczego oraz turystyki poznawczej (krajoznawstwo) moim zdaniem geografia wniosła do badań nad turystyką trzy dalsze elementy: pojęcie przestrzeni turystycznej, analizę migracji turystycznych (ruchu turystycznego) oraz badania regionalne turystyki. Szczególnie istotnym wkładem geografii do budowania wspólnej teorii nauk o turystyce czy badań nad turystyką jest koncepcja przestrzeni turystycznej i prawidłowości dotyczące przemieszczeń (migracji) turystycznych. Rozwój badań regionalnych turystyki w dużym stopniu związany jest z migracjami turystycznymi, które wymuszają odpowiednie zagospodarowanie i rozwój infrastruktury turystycznej oraz konsekwencje w przekształcaniu środowiska geograficznego.

Nowe pola badawcze współczesnej geografii turystyki

Rozwój geografii turystyki w Polsce odbywa się w dwóch kierunkach, jeden to doskonalenie metod i kontynuacja badań w zakresie ukształtowanych wcześniej problemów badawczych, drugi to wkraczanie na nowe pola badawcze przy wykorzystaniu wiedzy i umiejętności geograficznych.

Nie mając możliwości prezentacji wszystkich nowych pomysłów badawczych geografów turystyki (wymaga to odrębnych studiów literaturowych), w pracy tej zasygnalizujemy tylko te, które poprzez publikacje lub inne opracowania i prezentacje (np. na konferencjach) weszły do obiegu naukowego.

W badaniach nad rozwojem turystyki ważne miejsce zajmują studia nad produktem turystycznym, którego tworzenie, kreowanie, a następnie sprzedaż są podstawą egzystencji i rozwoju w oparciu o turystykę obszarów, regionów czy miejscowości.

Udział geografów w badaniach produktu turystycznego w ostatnich kilkunastu latach jest bardzo znaczący, a jednym z formalnych wyrazów tego faktu jest książka wydana przez Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne autorstwa trójki geografów: Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk (2005).

Nowym polem badawczym dla geografów jest również lansowana przez ekonomistów koncepcja marketingu terytorialnego, którego korzenie tkwią w regionalnych badaniach geograficznych. Geografowie turystyki stosując procedury badawcze związane z tą koncepcją, zwłaszcza w licznie opracowywanych strategiach rozwoju turystyki dla miast, gmin czy innych obszarów, nazywają ją marketingiem geograficznym (należy aktywnie stosować tę nazwę w publikacjach).

Tradycyjne badania migracji turystycznych prowadzone od dawna przez geografów są dziś wykorzystywane przy analizie rynków turystycznych, a badania zasięgu terytorialnego napływu turystów są jedną z najbardziej skutecznych metod określania obszarów popytu turystycznego (Matczak 1999).

Badania geograficzne okazały się również bardzo skuteczne i przydatne w analizach społecznych rozwoju turystyki. Są one prowadzone z dwóch punktów widzenia: percepcji przestrzeni turystycznej przez różne grupy społeczne i zawodowe oraz turystycznego zagospodarowania czasu wolnego (Latosińska 1997, Kowalczyk-Anioł 2006).

Wreszcie zupełnie nowe pole badawcze w geografii, które generalnie w badaniach nad turystyką w Polsce jest mocno zaniedbane, to geografia hotelarstwa. Geografowie turystyki znaleźli w hotelarstwie interesujący przedmiot badań i są dziś pionierami, zwłaszcza w analizach przestrzennych tego podstawowego elementu zagospodarowania turystycznego (Kowalczyk 2001, Milewska, Włodarczyk 2005).

Zasygnalizowane nowe pola badawcze, na które wkraczają geografowie turystyki nie są oczywiście zupełnie „puste”. Działają tu również przedstawiciele innych dziedzin i dyscyplin naukowych, którzy stosownie do interdyscyplinarności turystyki znajdują tu swoje miejsce. Wydaje się jednak, że wykształcenie geograficzne obejmujące wiedzę przyrodniczą, ekonomiczną i społeczną, daje większe możliwo-

ści pełniejszych analiz i rozwiązań konkretnych problemów badawczych właśnie geografom. Nie oznacza to jednak, że geografowie nie powinni tu współpracować z ekonomistami czy socjologami zajmującymi się turystyką.

Z jakich obszarów badań nad turystyką geografowie są wypierani?

Samo zjawisko turystyki, a tym samym badania naukowe prowadzone nad nim mają charakter interdyscyplinarny, co oznacza nie tylko tyle, że zajmują się nim reprezentacje różnych nauk, ale również i to, że nie istnieje żaden formalny podział między tymi naukami określający przypisanie im wyłączności pól badawczych. Tak jak geografowie turystyki coraz bardziej aktywnie wkraczają w zagadnienia ekonomiczne czy społeczne związane z turystyką, tak przedstawiciele innych nauk podejmują badania w „rewirach”, które my uważamy za wyłączność geografów. Warto uświadomić sobie ten fakt na kilku tylko wybranych przykładach.

W ostatnich latach bardzo duże zainteresowanie badaniami regionalnymi turystyki wykazują ekonomiści (Gołembski 1999, 2002), którzy mając świadomość roli środowiska przyrodniczego dla rozwoju turystyki, na użytek tych badań stworzyli własną waloryzację środowiska przyrodniczego. Nie oceniam jej wartości, stwierdzam jedynie, że doświadczenia geografów w tym zakresie zostały pominięte.

Innym przykładem może być rozwój badań nad turystyką zrównoważoną, gdzie rola geografów zaczyna być sprowadzana do pozycji konsultantów, a nie bezpośrednich badaczy (Warszyńska red. 2006). Zagadnieniami tymi coraz bardziej aktywnie zajmują się dziś przedstawiciele innych niż geografia nauk o Ziemi (geologowie, ekolodzy i inni), a także ekonomiści.

Podobna jest sytuacja w zakresie badań nad turystyką na obszarach wiejskich (agroturystyki), gdzie geografowie mieli znaczący, często pionierski dorobek. Obecnie problematyką tą bardzo aktywnie zajmują się rolnicy czy leśnicy wyraźnie wypierając geografów i to nie tylko w działalności praktycznej, co jest zrozumiałe (kursy, szkolenia dla rolników), ale również z badań podstawowych. Warto również zwrócić uwagę na coraz większe zainteresowanie ekonomistów (ale nie tylko) przestrzenią turystyczną. Przejawem tego jest praca habilitacyjna Meyer (2004) obroniona na Wydziale Zarządzania i Ekonomii Uniwersytetu Szczecińskiego. Warto tu dodać, że autorka tej pracy z „podstawowego” wykształcenia jest geografem.

Ostatnim z przykładów, który chcę tutaj zasygnalizować są uzdrowiska, które były w przeszłości przedmiotem aktywnych badań i to zarówno geografów fizycznych (bioklimatologów), jak i geografów społeczno-ekonomicznych (geografów osadnictwa, turystyki i innych). Od pewnego czasu geografowie polscy, a zwłaszcza geografowie turystyki zaniedbali to pole badawcze, na które coraz bardziej aktywnie wkraczają dziś ekonomiści czy przedstawiciele nauk o zarządzaniu, zwłaszcza w kontekście wciąż dyskutowanej koncepcji prywatyzacji polskich uzdrowisk.

Przedstawione przykłady mają nam uświadomić, że współczesna nauka nie ma formalnych podziałów, a pojawiające się problemy, które przynosi dynamiczny rozwój współczesnego świata mogą być rozwiązywane przez przedstawicieli różnych

nauk. Takim klasycznym przykładem jest zjawisko turystyki, które badane jest z różnych punktów widzenia przez różne nauki. Jedną z nich jest geografia turystyki, której pozycja zależy będzie w tej naukowej konkurencji od pomysłowości, oryginalności i skuteczności rozwiązywania problemów badawczych.

Zakończenie

Przeprowadzone w tym opracowaniu analizy, choć niepełne, bo oparte wyłącznie (niemal wyłącznie) o prace habilitacyjne i doktorskie zakwalifikowane do subdyscypliny – geografia turystyki, skłaniają jednak do kilku wniosków i refleksji ogólniejszych.

– Liczba samodzielnych pracowników uprawiających geografję turystyki jest obecnie niewielka i zwłaszcza w ostatnich latach nie powiększa się. Nadzieja na rozwój tej subdyscypliny tkwi w młodych geografach, których zainteresowania problematyką turystyki owocują w ostatnich latach ponad 20 doktoratami. O ile ten trend utrzyma się (liczne doktoraty) to geografia turystyki ma dobre perspektywy rozwoju w znaczeniu kadrowym.

– Bardzo ważna dla rozwoju tej subdyscypliny jest konieczność, aby geografowie turystyki posiadali dobre wykształcenie geograficzne, czyli takie, które obejmuje wiedzę przyrodniczą, społeczno-ekonomiczną i regionalną. To właśnie ogólne wykształcenie geograficzne pozwala geografom turystyki skutecznie konkurować z przedstawicielami innych nauk w podejmowaniu badań naukowych i rozwiązywaniu problemów praktycznych dotyczących turystyki. Specjalizacja (subdyscyplina), jaką jest geografia turystyki nie powinna dążyć do oderwania się od swoich korzeni, którymi jest geografia i w której tkwi jej siła merytoryczna.

– Należy bardziej niż dotychczas zainteresować geografów fizycznych badaniami nad turystyką i włączyć ich do wspólnych problemów badawczych. Geografia turystyki powinna mocniej rozwinąć badania środowiskowe, zwłaszcza w kontekście rozwoju turystyki zrównoważonej.

– Coraz pilniejsza staje się potrzeba wzmocnienia teoretycznego badań z zakresu geografii turystyki, zwłaszcza sprecyzowanie przedmiotu badań oraz wykreowanie własnych lub adaptowanie istniejących metod badawczych. Moim zdaniem dotychczasowy stan badań pozwala upatrywać w przestrzeni turystycznej główny przedmiot badań nad turystyką i to nie tylko geografii turystyki.

– Geografowie turystyki nie powinni wycofywać się lub zarzucać tradycyjnych pól badawczych, ale szukać ich aktualizacji zarówno problemowych, jak i metodycznych. Z drugiej strony geografowie mają duże możliwości wkraczania na nowe pola, a także podejmowania i rozwiązywania wciąż nowych problemów. Siłą badań geograficznych jest fakt, że turystyka jako zjawisko jest integralnie związana z przemieszczeniami człowieka w przestrzeni geograficznej. Geografowie turystyki powinni bardziej aktywnie niż dotychczas inicjować duże i ważne problemy badawcze, zapraszając do ich rozwiązywania przedstawicieli innych nauk zajmują-

cych się turystyką (ekonomiści, przedstawiciele nauk o zarządzaniu, prawnicy, socjologowie i inni). Nie należy jednak w sposób sztuczny dążyć do kreowania nowej dyscypliny naukowej – nauk o turystyce czy turystologii.

Wykaz prac habilitacyjnych z zakresu geografii turystyki

(w kolejności ich publikowania)

- Rogalewski O., 1972, *Podstawy gospodarki przestrzennej w turystyce*, SGPiS, Warszawa.
- Warszyńska J. 1974, *Ocena zasobów środowiska naturalnego dla potrzeb turystyki (na przykładzie województwa krakowskiego)*, Zesz. Nauk. UJ, Prace Geogr., 36, Kraków.
- Krzymowska-Kostrowicka A., 1980, *Terytorialny system rekreacyjny. Analiza struktury i charakter powiązań*, Prace Geogr. IGiPZ PAN, 138, Warszawa.
- Jackowski A., 1981, *Typologia funkcjonalna miejscowości turystycznych (na przykładzie województwa nowosądeckiego)*, Uniwersytet Jagielloński, Rozpr. Habil., 53, Kraków.
- Wyrzykowski J., 1986, *Geograficzne uwarunkowania rozwoju urlopowej turystyki wypoczynkowej w Polsce*, Acta Univ. Wratislaviensis, 935, Studia Geogr., XLIV, Wrocław.
- Wojciechowski K., 1986, *Problemy percepcji i oceny estetycznej krajobrazu*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Kurek W., 1990, *Wpływ turystyki na przemiany społeczno-ekonomiczne obszarów wiejskich Polskich Karpat*, Uniwersytet Jagielloński, Rozpr. Habil., 194, Kraków.
- Groch J., 1991, *Badania diagnostyczne uzdrowisk polskich z zastosowaniem metod wielowymiarowej analizy porównawczej*, Uniwersytet Jagielloński, Rozpr. Habil., 220, Kraków.
- Szwichtenberg A., 1991, *Stymulatory i bariery rozwoju funkcji turystycznej w polskiej strefie nadbałtyckiej*, Koszaliński Ośrodek Naukowo-Badawczy, Koszalin.
- Matczak A., 1992, *Model badań ruchu turystycznego. Studium metodologiczne*, Acta Univ. Lodziensis, Wyd. UŁ, Łódź.
- Kowalczyk A., 1992, *Badanie postrzegania krajobrazu multisensorycznego – podstawa kształtowania obszarów rekreacyjnych*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Drzewiecki M., 1992, *Wiejska przestrzeń rekreacyjna*, Instytut Turystyki, Warszawa.
- Pirożnik J., 1992, *Społeczno-geograficzne tendencje rozwoju i przestrzennej organizacji zagospodarowania turystycznego (na przykładzie ZSRR w latach 1976-1990)*, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk o Ziemi, Sosnowiec.
- Sołowiej D., 1993, *Weryfikacja ocen integralnych atrakcyjności środowiska przyrodniczego człowieka w wybranych systemach rekreacyjnych*, Wyd. Nauk. UAM, Seria Geograficzna, 53, Poznań.
- Kowalczyk A., 1994, *Geograficzno-społeczne problemy zjawiska drugich domów*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa.
- Dziegieć E., 1995, *Urbanizacja turystyczna terenów wiejskich w Polsce*, Turyzm, 5, 1.
- Pietrzak M., 1998, *Syntezy krajobrazowe. Założenia, problemy, zastosowanie*, Wyd. Nauk. Bogucki, Poznań.
- Iwicki S., 1998, *Turystyka w zrównoważonym rozwoju obszarów pojeziernych*, Akademia Techniczno-Rolnicza im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy, Rozprawy, 87, Bydgoszcz.

Literatura

- Bosiacki S., Grell J. (red.), 2004, *Gospodarka turystyczna w XXI wieku. Szanse i bariery rozwoju w warunkach integracji międzynarodowej*, Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, Poznań.
- Dziegieć E., Liszewski S., 2002, *Rozwój badań geografii turystyki w Polsce w XX wieku*, Turyzm, 12, 2.
- Gadzojan A., 1977, *Metody dendrytu w regionalizacji geograficznej dla potrzeb turystyki*, Acta Univ. Wratislaviensis, 356, Studia Geogr., 26, Wrocław.
- Gołembski G. (red.) 2002, *Metody stymulowania rozwoju turystyki w ujęciu przestrzennym*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań.
- Gołembski G. (red.), 2003, *Kierunki rozwoju badań naukowych w turystyce*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Gołembski G. (red.), 1999, *Regionalne aspekty rozwoju turystyki*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa-Poznań.
- Jackowski A., 1974, *Rozwój geografii turystyki w Polsce*, Zesz. Nauk. UJ, Prace Geogr., 38, Kraków.
- Jackowski A., 1992, *Studium Turystyki Uniwersytetu Jagiellońskiego (1936-1939)*, Zesz. Nauk. UJ, Prace Geogr., 89, Kraków.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B., 2005, *Produkt turystyczny. Pomysł. Organizacja. Zarządzanie*, Polskie Wyd. Ekonomiczne, Warszawa.
- Kowalczyk A., 2001, *Geografia hotelarstwa*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kowalczyk-Anioł J., 2006, *Rozwój przestrzeni urlopowo-wakacyjnej łódzkich rodzin na przykładzie studentów Uniwersytetu Łódzkiego i ich rodzin*, Katedra Geografii Miast i Turystyki UŁ, Łódź (maszynopis pracy doktorskiej).
- Kurek W., 2003, *Wybrane problemy badawcze geografii turystyki*, [w:] G. Gołembski (red.) *Kierunki rozwoju badań naukowych w turystyce*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Latosińska J., 1997, *Przestrzeń urlopowo-wakacyjna pracowników wyższych uczelni Łodzi*, Szlakami Nauki, 27, Łódzkie Tow. Nauk., Łódź.
- Liszewski S., 1987, *Główne kierunki badań geograficznych nad turystyką w Polsce w ostatnim dziesięcioleciu*, Zesz. Nauk. AWF w Krakowie, 54, Kraków.
- Liszewski S., 1992, *Geography of Tourism in Poland*, Österreichische Osthefte, 43, 1, Wien.
- Liszewski S., 2003, *Wkład geografii w rozwój turystyki w Polsce*, [w:] G. Gołembski (red.) *Kierunki rozwoju badań naukowych w turystyce*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Liszewski S., 2005, *Badania geograficzne nad turystyką w Polsce i na świecie*, [w:] R. Winiarski, A. Alejski (red.), *Turystyka w badaniach naukowych*, AWF w Krakowie, Kraków-Rzeszów.
- Matczak A., 1999, *Segmentacja przestrzenna krajowego rynku turystycznego Ustki*, Turyzm, 9, 1, Łódź.
- Meyer B., 2004, *Turystyka jako ekonomiczny czynnik kształtowania przestrzeni*, Uniw. Szczeciński, Rozprawy i Studia, 545, Szczecin.
- Milewska M., Włodarczyk B., 2005, *Hotelarstwo. Podstawowe wiadomości z zakresu hotelarstwa*, Część I, Wyd. WSTH, Łódź.

- Styperek J., 2002, *Linearne systemy penetracji rekreacyjnej*, Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Warszyńska J., Jackowski A., 1978, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.
- Warszyńska J., 1984, *Geography of Tourism in Poland*, GeoJournal, 9, 1, July.
- Warszyńska J. (red.), 1992, *Scientific and Didactic Activity in Polish University Centres on the Geography of Tourism*, Zesz. Nauk. UJ, Prace Geogr., 86, Kraków.
- Warszyńska J., 1999, *Główne problemy badawcze geografii turystyki*, Turyzm, 9, 1, Łódź.
- Warszyńska J. (red.), 2006, *Turystyka zrównoważona na obszarze Beskidów Zachodnich. Studium uwarunkowań i barier rozwoju*, Instytut Gospodarki Surowcami, Mineralnymi i Energią PAN, Zakład Sozologii, Kraków.
- Winiarski R., Alejski A. (red.) 2005, *Turystyka w badaniach naukowych*, AWF w Krakowie, Kraków-Rzeszów.